

SANJA FRANKOVIĆ
Trinity College Dublin
School of Languages, Literatures and Cultural Studies
Department of Russian and Slavonic Studies
Dublin 2, Ireland
sanja.frankovic@gmail.com

METAFORSKE I METONIMIJSKE SLIKE VODE U PJESNIŠTVU JOSIPA PUPAČIĆA

Motiv vode u pjesništvu Josipa Pupačića javlja se kao slika zavičaja (*metonimija*) ili pokazatelj stanja duše (*metafora*). Na metaforskoj razini prevladava motiv kiše kao mladenačke sanjarije, rijeke kao ljudske prolaznosti, ljubavi i čulnosti te vode kao stanja podsvijesti ili znaka smrti. Voda metonimijski zrcali pjesnikov zavičaj u izokrenutoj viziji svijeta. More je slika zavičaja, nagovještaj ljubavi i znak egzistencijalne borbe. Pojavljuje se i kontrast vode i svjetlosti. U razdoblju stvaralačke krize Pupačićevi motivi vode imaju apstraktnu vrijednost jer pripadaju podsvijesti lirskoga subjekta. U zreloj pjesničkoj fazi motiv usahle ili divlje vode povezan je sa zemljom u simbolici narušene veze između živih ljudi i njihovih pokojnih predaka. Njegova prisutnost ili odsutnost ima egzistencijalno i povijesno značenje.

KLJUČNE RIJEČI: *motiv vode, metafora, metonimija, zavičaj, stanje duše, zrcalne strukture*

UVOD

Voda je kao jedan od ključnih motiva Pupačićeva pjesništva u početku usko povezana s ostalim motivima njegova zavičajnoga kompleksa (vatre, stabala, brijega, neba, članova obitelji), no njezina se značenja mijenjaju u skladu s fazama pjesnikova stvaralaštva¹. U ranome² Pupačićevu pjesništvu voda je sinegdoha

¹ U monografiji *Josip Pupačić u književnosti i novinarstvu* Stijepo Mijović Kočan podijelio je pjesnikovo stvaralaštvo na *rano razdoblje socijalističkog zanosa, mladenačko razdoblje ushita i patnje, razdoblje gubljenja i traženja* i *zrelo razdoblje* (Mijović Kočan 1998: 3).

² Kao ishodišta Pupačićeve prve faze Milanja ističe "filozofiju sitnih stvari", slikovnost po uzoru na Vesnu Parun, ali u vidu reducirane florealnosti, te vezu lirskoga subjekta sa zavičajem i djetinjstvom. Lirski je subjekt često sâm pjesnik, koji vezu između stvari i riječi shvaća ontološki, što tvori mitsku sliku svijeta koja poetizacijom posvećuje predmetni svijet (Milanja 2000: 121–122). Sličnost s Vesnom Parun Milanja nalazi u motivskome i idejnome sloju koji naziva "panaturizmom, odnosno sinkretizmom, ekstatičnom egzistencijom i mitskom fascinacijom, što u biti i jest sredozemnost". Zajednička im je i "ideja sakralizacije naivnog ideala patrijarhalnoga života, mitološko-kozmogonijsko poimanje života i prirode, te njihova sklada" (Milanja 2000: 123).

zavičaja, u razdoblju poetskih traženja³ odslikava tjeskobno stanje duše, a u zreloj⁴ fazi nekadašnji epifanijski motiv uspjele se uklapa u kontekst obiteljskih, zavičajnih i nacionalnih predaka, gdje je neodvojiv od motiva zemlje.

VODA KAO PRIRODNI FENOMEN (METONIMIJSKE ZAVIČAJNE SLIKE)

ZRCALNA POSREDNICA IZMEĐU NEBA I ZEMLJE

U početnoj zbirci *Kiše pjevaju na jablanima* (1955.)⁵ voda je personificirani fenomen, epifanijski doživljena u stvarnosti ili snu. Kao pokazatelj stanja duše ima metaforska obilježja.

Naslovna pjesma prve Pupačićeve zbirke, "Kiše pjevaju na jablanima", posredstvom personificirane kiše povezuje nebo i zemlju u mitsko jedinstvo: "Kiše pjevaju na jablanima. / Sanjam: / propada nebo" (Pupačić 1998: 37). Personificirani su i zvukovi kiše u oksimoronskoj figuri: "U lišću piruju zvuci, / neukročeni uznici" (Pupačić 1998: 37). Os pjesme u zasebnome stihu sinestezijska je slika: "Zvona su svijetla pala u vodu" (Pupačić 1998: 37). Zatim se u figuri sveobuhvatnosti svijeta (Vuletić 1999: 125) motivima lišća i neba ponovno povezuju zemaljski i nebeski svijet: "I cvile oči dubine. / I tutnje bubnjevi s neba" (Pupačić 1998: 37). Pjesma ima formu prstena: ponavljanjem prve strofe kružno se objedinjuju nebo i zemlja.

Voda je zrcalna posrednica i u pjesmi "Mlada vrba", gdje nebo odraženo u rijeci postaje livada. Vjeriti se s vrbom, personificiranom u liku djevojke, znači i sâm postati dijelom prirode:

³ S nestankom "antropološkoga mita harmonije" ton je Pupačićevih pjesama postao pesimističniji. Ta je kriza izražena u zbirci *Ustoličenje* (1965.). Milanja zaključuje da su metatekstualna mjesta u naslovima i motivima pokazatelji intelektualne posredovanosti kojom je pokušao nadoknaditi nedostatak jezične neposrednosti. Na raspad mladenačke slike svijeta utjecali su gradski prostor, životne spoznaje i problemi, pjesnikova veća književna i kulturna kompetencija te društvene i političke promjene. Mit harmonije nestao je s gubitkom braće, a potom i raspadom pjesnikove naraštajne zajednice. Treći vid kolektivnoga pronašao je u hrvatskoj povijesti i književnosti, što je bilo osnaženo i političkim događajima od 1968. do 1971. godine. Na njegovo shvaćanje književnosti utjecala je i uloga u uredništvu *Krugova*. Okrenuo se pejzažu kao slici ljudske duše, zbog čega su mu motivi postali apstraktniji, a na formalnoj razini to je rezultiralo otklonima u sintaktičkoj strukturi i preuzimanjem šimičevskoga simetričnog stiha. Usmjeren na egzistencijalnu problematiku, kolektivni je koncept pokušao zamijeniti individualnim subjektom, što nije odgovaralo njegovu svjetonazoru. Prijelaz s baladnoga na intelektualni govor pokazao se kao njegova slabost (Milanja 2000: 126–130).

⁴ U posljednjoj zbirci, *Moj križ svejedno gori* (1971.), Pupačić se vratio zavičajnim motivima i pjesme su mu formalno pravilnije, ali semantički različite od pjesama početne faze. Novinu donose ciklusi "Moj križ svejedno gori" i "Ovdje gdje sam se dogodio", u kojima je našao novi kolektivni subjekt u hrvatskoj povijesti i kulturi. Budući da gradska sredina nije nudila zamjenu za biološki sinkretizam zavičaja, tvorba kolektivnoga subjekta bila je Pupačiću izlaz iz krize. Milanja smatra da je on možda bio "posljednji hrvatski pjesnik utopije" s obzirom na antropološki mit harmonije, sinkretistički pannaturizam i duh zajedništva, ali i ideju "nove zajednice" u drugoj fazi, suprotnu političkim okolnostima (1968.), te emotivnost uoči postmoderne ironije (Milanja 2000: 132–135).

⁵ Ta je zbirka, iako kronološki prva, tiskana u travnju 1955. nakon zbirke *Mladići*, objavljene u siječnju. Sadrži pjesme nastale između 1948. i 1951. godine, a pjesme u *Mladićima* napisane su između 1950. i 1954. (Miličević 1982: 195–196).

Vjerit ću se s tobom
 u proljeće,
 kad trave narastu,
 i pjevat ću u krošnji tvojoj
 o zrcalu rijeke.
 Njihat ću se s tobom
 ko s djevojkom u naručaju
 po staklenoj livadi neba.
 I prenijet ću zemlju
 u njihaju tvome
 k nama,
 na oblake bijele. (Pupačić 1998: 50)

Izvrnuti zavičajni mikrokozmos prikazuje se u pjesmi "Cetina (*Zapisano na kamenu*)"⁶:

Nije to nikakvo čudo,
 ali pogledajte je:
 potopljeno selo
 i ljepše klisure
 od bilo kojega grada. (...)
 Pogledajte je,
 kad se suton okupa:
 tri ovce na otoku
 i jedno magare.
 I sve je potopljeno.
 Samo jedan jablan
 gleda svoj stas
 u vodi... (Pupačić 1998: 53)

Završni dio pjesme priziva objektivnost doživljaja ističući samu po sebi prisutnu ljepotu. Eliptičan uzvik divljenja sažima sve prethodno rečeno o Cetini, sinegdohi Pupačićeva zavičaja: "Nije to zato / što Cetinu volim; / ali, ovakvog grada / još nisam vidio. / Bože moj, – Cetina!" (Pupačić 1998: 53).

POISTOVJEĆIVANJE ČOVJEKA I VODE

Pupačić se kao dječak divio⁷ i moru, koje mu nije bilo dostupno jer ga brijeg Tilovica odvaja od njegova Slimena (Mijović Kočan 2012: 77). U pjesmi "More" iz zbirke *Mladići* iskazan je sinkretizam dječaka i mora koje je promatrao s brijega.

⁶ Šoljan je smatrao da pjesma "Cetina" zbog bistrine i izravnosti doživljaja opravdava objavu zbirke, po njemu bitne tek za razumijevanje Pupačićeva razvoja (recenzija u *Krugovima*, br. 5, 1955.) (prema Petrač 2012: 103).

⁷ Mijović Kočan divljenje dječjega lirskog subjekta moru smatra uzrokom izostanka interpunkcije u pjesmi (Mijović Kočan 1998: 97).

(...)
 i dobrojutro kažem more zlato
 i dobrojutro more more kaže
 i zagrli me more oko vrata
 i more i ja i ja s morem zlatom
 sjedimo skupa na žalu vrh brijega
 i smijemo se smijemo se moru (Pupačić 1998: 81)

Neslaganja u interpretacijama ove pjesme proizišla su iz pitanja tko se u njoj smije. Pavličić "more zlato" smatra metaforom za djevojku koja se lirskom subjektu ovila oko vrata. Potvrdu ove pretpostavke nalazi u nelogičnosti situacije u kojoj se more smije samo sebi (usp. Pavličić 1999: 266–269). S time se složio i Pavletić (usp. Pavletić 1995: 125–127). Mijović Kočan spominje Stamaća, kojega je izraz *more zlato* podsjetio na dijete, te dodaje da dijete nije *more zlato*, nego kazivač pjesme: "(...) dijete je sam kazivač, mali Bepo Pupačić 'na žalu vrh brijega' koji je ujedno i 'more zlato' u svojem nadahnutom i iskrenom poistovjećivanju sa svime čime je zadivljen i zanesen (...)" (Mijović Kočan 2012: 79). Pozivajući se na Milićevićovo svjedočanstvo o prijatelju Pupačiću⁸, Mijović Kočan u pozdravu dobrojutro prepoznaje naglasak na jutru kao dobu dana kada sunce morsku površinu čini zlatnom, pa i to zapažanje ide u prilog moru kao prirodnoj pojavi (Mijović Kočan 2012: 78–79). Potvrdu ovoj interpretaciji daje i zrcalna struktura u stihu "more i ja i ja s morem zlatom". Ona upućuje na *uzajamnost* u kojoj su more i dječak postali jedno.

VODA KAO ODRAZ STANJA DUŠE (METAFORSKE SLIKE)

SIMBOL DJETINJSTVA I MLADENAČKIH TRAGANJA

Voda kao *odraz duševnoga krajolika* javlja se već u prvoj Pupačićevoj zbirci (*Kiše pjevaju na jablanima*), gdje pjesma "Nemirno srce" otkriva mladenačka traganja i slutnju da se mir srca može zadržati samo unutar arkadijskoga⁹ zavičajnog svijeta: "Imati frulu i zelen sag, / pa bježat šumom noći, / potokom roni krepak i nag, / i nikad nigdje ne doći." (Pupačić 1998: 42). Lirski subjekt sigurnost nastoji očuvati brisanjem vlastitih tragova. Kao što se voda kružno vraća, tako i on želi obnavljati mladost, stopljen s prirodom: "S vodama tako teći i teći, / izgubiti za sobom trag, / Postati mlađi, bolji i veći, / suncu i pticama drag." (Pupačić 1998: 42). Paradoksalni završetak pjesme upućuje na nemogućnost da se igdje nađe smirenje srca: "Običi tako čitavi svijet. / I nikad nigdje ne doći." (Pupačić 1998: 42).

⁸ Milićević iznosi činjenice koje su utjecale na pjesnikov doživljaj mora: "Pupačićevo rodno Slime je skriveno od mora jednim manjim brijegom, na koji se on kao dječak često uspinjao, možda zato da vidi more. (...) U tom trenutku divljenja nije se znalo (...) tko kome više *dobrojutro*, on moru ili more njemu ili on i more zajedno nekom sveopćem moru, koje sve preplavljuje, sve obasjava zlatnim sjajem. (...)" (Milićević 1982: 200–201).

⁹ Motiv frule upućuje na arkadijski svijet. Izumio ju je Pan, grčki bog spilja i gajeva. Bio je prvotno napola životinja i napola čovjek. Frulom je privlačio bogove, nimfe, ljude i životinje (Chevalier i Gheerbrant 2007: 174).

U pjesmi "Povratak u djetinjstvo" lirski subjekt nastoji prevladati nesklad između tjeskobne zrelosti u gradu i idile seoskoga djetinjstva, koje u sjećanju živi kao *more duboko* (Pupačić 1998: 43). U stvarnosti mu taj identitet izmiče zbog zahtjeva zagrebačke kritičarske sredine¹⁰: "U zvjezdan zeleni zdenac / što pun je neba i ptica, / da nađem nemirnog sebe / u hrpi lualica." (Pupačić 1998: 43). Nebo je u pjesmi simbol mladenačkih ideala, zeleno boja nade, a zdenac¹¹ spremnik sjećanja. Personificirane slike prirodnih pojava bliske su dječjem pogledu na svijet. Lirski subjekt doziva ih u svoju sadašnjost: "Brzo i s malo pažnje, / posadit ću jablan u oko, / i slušat ću kako se smije / vjetar u granju, visoko." (Pupačić 1998: 43).

Na otuđenost lirskoga subjekta upućuje i pjesma "Ususret vodama", koja je apostrofa rijekama da razglase njegovu tugu *zemlji i travama* (donjem svijetu), *jablanu* (simbolu podzemnoga svijeta¹²), *pticama* (posrednicama između neba i zemlje) i *zvijezdama* (nebu). Riječ je o figuri sveobuhvatnosti svijeta, kojemu se lirski subjekt obraća. Apostrofa je iskazana gradacijom (siromah – osamljen – tih i tužan – propast će): "Recite zemlji i travama, / da sam siromah; / šapnite pticama rijeke: / Osamljen klata se netko. / Kažite jablanu bijelom: / Tih je / i tužan ko voće. / Viknite zvijezdama mojim: / Propast će, / skitnica jedan!" (Pupačić 1998: 52).

LJUBAVNA I ČULNA SIMBOLIKA VODE U MLADENAČKOJ SLICI SVIJETA

U naslovnoj pjesmi zbirke *Mladići* mladi ljudi žure odrasti. Prstenasta kompozicija motiv rijeke ističe na početku i na kraju kao simbol *sazrijevanja mladenačke ljubavi*:

Mladići su preskočili dvije rijeke
u potjeri za vremenom.

Pjevale su im zvijezde i ribe
i djevojke su im darivale svoje oblike.

Na obalama vijore kose...

¹⁰ Pupačić se odijelio od zavičajnoga nadahnuća, koje je Šoljan proglasio plemenskim. Nastojao je slijediti krugovaško nasljedovanje zapadnoga individualizma i odvajanje od socrealizma i domaćega naivnog pjesništva. To je značilo odreći se romantičnih obilježja. Međutim, pjesmom "Ne može se rasti od sebe" istaknuo je nemogućnost da promijeni svoju neposrednu prirodu. Zаметак je to zbirke *Moj križ svejedno gori*, u kojoj je jaz selo – grad premostio zreo povratak kolektivnom: ishodištu zemlje i predaka. Mijović Kočan zaključuje: "Ovom pjesmom on je s jedne strane taj jaz nadišao, a s druge potvrdio njegovu definitivnu opstojnost: čovjek se ne može rasti od sebe, bilo bi to kao da se nije ni rodio ili, u ovom slučaju, kao da niti nije propjevao. Ipak, on će voljeti jednako i selo i grad i svoju iskonsku pjesmu i onu koju ne razumije, a pokušavši je na svoj način ne tek razumjeti, nego i voljeti i stvarati (to je kod njega sve uvijek povezano!), krenut će na poetičku stranputicu i u stvaralačko lutanje dugo desetak godina. Vratit će se sebi bez te lažne dileme – sve je to on – narod, njegov narod, on – zemlja, njegova zemlja, on – pjesma – svima darovana pjesma..." (Mijović Kočan 1998: 118–119).

¹¹ Prema predaji, zdenac mladosti izvire u dnu kojega stabla. Riječ je o božanskom napitku (ambroziji, somi ili medovini) kojim se obnavlja mladost i ostvaruje dugovječnost (Chevalier i Gheerbrant 2007: 859).

¹² "Općenito je jablan vezan uz podzemni svijet, uz bol i žrtvu, uz suze. Budući da je grobno stablo, on simbolizira regresivne sile prirode – više sjećanje nego nadu, više prošlo vrijeme nego budućnost novih rođenja." (Chevalier i Gheerbrant 2007: 230).

Pjevale su im zvijezde i ribe
i ustalasana tijela žena.

Mladići su preskočili dvije rijeke
u potjeri za vremenom. (Pupačić 1998: 57)

Mladići su osjećali da je cijeli svijet njihov. Voljele su ih djevojke, a i zrele žene. Ponavljanje stiha "Pjevale su im zvijezde i ribe" ističe tu gradaciju. Djevojke i žene dvije su rijeke koje su svladali u žurbi odrastanja. Završna strofa ponavlja prvu, čiji se smisao sada jasno razabire.

Povezanost *vode i čulnosti* istaknuta je i u pjesmi "Zaljubljen u ljubav". Tijelo i kretanje djevojke, njezina nježnost i neukrotivo izmicanje poistovjećeni su s prirodnim svijetom. Motivi vode i jegulje upućuju na ljubavnu igru privlačenja i odbijanja: "Volio sam je, / vodu divljeg jezera, / dijete u povelju, / vitku i brzu / jegulju. (...)" (Pupačić 1998: 59). Paralelizmom figura sveobuhvatnosti lirski subjekt ističe da je djevojka za njega bila cijeli svijet (kopno i voda): "Nazivao sam je / vidrom i lasicom, / rijekom i pašnjakom (...)" (Pupačić 1998: 59). Završna slika vode ističe da je ljubav prošla, a bila je i tjelesna i nevina i prijateljska: "Volio sam je kao ženu / ko dijete, / ko brata, / volio sam je kao mir / i kao povratak; / nju, vodu divljeg jezera, / dijete u povelju, / vitku i brzu / jegulju." (Pupačić 1998: 60).

VODA KAO SIMBOL ŽENE – KONTRAST NADE I PROPASTI

U pjesmi "Uspavanka" voda se metaforično povezuje s *voljenom ženom*. Apostrofa dragoj gomila kontraste, u kojima je ona i spas i smrt (što asocira na petrarkistički doživljaj žene): "E moj vrludavi / potok, ti si / moj zlatni sat. / Bila si nemirna / slutnja. Sada si moj nijemi / plač. Moje si ljubopitljivo / more. I moj si ubavi / kraj. Maramo mojih suza, / ti si moj svijetli / stan. / Talas / moga si smijeha. Pjesan si / moga sna. / Konopče moga spasa, kamen si / moga ubistva." (Pupačić 1998: 128). Draga je izvor nade i iscjeljenja, svjetla u "bolesnom gradu". Pjesma završava izdvojenom kratkom strofom, u kojoj lirski subjekt poziva dragu da bude vrijeme po kojemu će on mjeriti svoje postojanje: "... I kad si / moj vrludavi potok, / ostani / moj zlatni sat." (Pupačić 1998: 129).

POVEZANOST VODE I LJUDSKE SUDBINE

S motivom vode povezan je i motiv pjesnika litalice. U pjesmi "Mi nismo bogati putnici" pjesnici ne pripadaju ustaljenoj životu, ali su spoznajno odijeljeni i od dječjega svijeta: "Mi nismo ni djeca / koja orobe pejsaže / i utapaju ih u rijeke / što otječu / i u oblake." (Pupačić 1998: 71). Zreli pjesnici nemaju dječji sveobuhvatan doživljaj svijeta. Težište im je na putu i ranjenim nogama. Voda njima ne odražava svijet, nego njihovu *tugu*:

Mi smo siromašni prolaznici
s polomljenim teškim nogama,
s uzdignutim očima
i opijenom sudbinom. (...)

mi nosimo u sebi
 napačene kiše.
 I radujemo se smirenosti zemlje
 kad se usporedimo
 s njezinim bolesnim šumama. (Pupačić 1998: 72)

Nekoliko pjesama vodu povezuje s *tragedijom pjesnikove braće*. Iako trojica braće u pjesmi "Mrtvacima" nisu spomenuta, motiv struje, od koje su poginuli u hidroelektrani, neizravno na njih upućuje¹³. Tema je pjesme kontrast čovjekovih nadanja i opasnosti (*divljih rijeka*):

Kao koštunjavi nadničari
 putovasmo
 sa strujom svojih pogleda,
 ne sluteći,
 da iza nas polaze ceste
 s izrovanim kolnikom,
 s polomljenim
 pravcima.
 I ne znasmo
 da pred našim mirnim očima
 trče divlje rijeke
 da je za našim krivim rukama
 nestao naš oproštaj,
 i da smo odavno izgubili
 svoj put napučen sobom. (Pupačić 1998: 74)

Pjesma "Opterećene vizije" upućena je majci, ali aludira na bratovu smrt (*prekinutu rijeku*). Ljepotu Cetine oskvrnula je hidroelektrana kao mjesto smrti: "Ti čuješ, / da se prekinula rijeka / i moli te, / da joj pomogneš. / A ti si uzeta. / I tuguješ zbog rijeke. / Žao ti je Cetine." (Pupačić 1998: 78).

Antologijska pjesma "Tri moja brata" o trojici braće govori u kontekstu vremena dok su bili živi. Gramatički otklon na početku metaforično upućuje na pjesnikov osjećaj da im je svojim životom pripadao, kao i oni njemu. Njihovo je zajedništvo zrcalila i rijeka:

Kad sam bio tri moja brata i ja,
 kad sam bio
 četvorica nas.
 Imao sam glas kao vjetar,
 ruke kao hridine,
 srce
 kao viganj.

¹³ Mijović Kočan ističe da je ta aluzija, iako upućuje na nestanak, zapravo usmjerena na život. "Pupačić je s njima, s tim mrtvacima, i sam jedan od njih, u pjesmi. Kao što je s njima i živ, poistovjećen: 'kad sam bio četvorica nas'. Nisu se nikada rastali, nikada nestali, uvijek su zajedno i – jedno." (Mijović Kočan 1998: 98).

Jezera su me slikala.
 Dizali su me
 jablani.
 Rijeka me umivala za sebe.
 Peračice su lovile moju sliku. (...)
 Livade su me voljele.
 Nosile su moj glas
 i njim su sjekle potoke. (...) (Pupačić 1998: 82)

Slike prirode figurom sveobuhvatnosti obuhvaćaju nebeski (vjetar) i zemaljski svijet (hridine, livade, jezera, rijeke, potoke). Dok je pjesnik imao braću, ta je figura bila potvrđena kao njegov *uspravan hod*: "Imao sam braću. / (Imao sam uspravan hod.) / To su bila tri moja brata: / moj brat, moj brat, i moj brat." (Pupačić 1998: 82). Braća nisu imenovana, što znači da je od pojedinca važniji kolektiv. Pjesnik i braća bili su jedno. Milićević je završni stih opisao kao trostruki ritmički udarac: "I onda, dva završna stiha, (...) s ona tri mukla udara u posljednjem, za svakoga brata po jedan, da svakoga od njih posebno istakne, ali ne po imenu nego samo po oznaci *brat*, u jedinstvu i zajedništvu. Na kraju, to su i kao tri udarca teškim batom, a riječi bat i brat vrlo su bliske po zvuku (...)" (Milićević 1982: 200).

APSTRAKTNE SLIKE VODE – TJESKOBA ŽIVOTNE ZRELOSTI

Zbirka *Cvijet izvan sebe* (1958.) najavljuje pjesnikovu krizu traženja nove poetike pod utjecajem kritičkih zahtjeva zagrebačke sredine. S napuštanjem zavičajnoga tematskog kompleksa¹⁴ motiv vode apstraktno oslikava duševno stanje lirskoga subjekta.

O razbijenoj slici svijeta, povezanoj sa zavičajnim krajolikom i kolektivnim mentalitetom, svjedoči pjesma "Scherzo". Jedinstvo s prirodom trajno je narušeno, a narušen je i ritam stihova. Dok se lirski subjekt opija vodom, stablo i njegova sjena premjeste se. U metaforičnome smislu njegovo otrježenje upućuje na sazrijevanje, a izostanak boja na gubitak mladenačke slike svijeta:

Bilo je dirljivo divno... Kad se otrijeznih,
 Stresoh ljigavi dodir. Sjena me
 (vidjeh)
 živog proguta!
 Kroz nju mi zaprljan pejsaž, put se
 prevrće.
 Zato i vičem lišće, ptice.
 Ne srećem nigdje boje...

¹⁴ Milanja nastoji izbjeći pojednostavnjenja, pa umjesto o Pupačićevu ishodišnome mediteranizmu govori o lokalnome regionalizmu i mitskim obilježjima. Odabir motiva i lirsku stilizaciju blisku folklornoj tradiciji povezuje s Kaštelanovim pjesništvom. Ivaniševićev prijevod Lorke 1950. utjecao je na većinu pjesnika kojima je španjolski pjesnik bio blizak po ambijentu, mentalitetu i povezanosti s folklornom tradicijom. Međutim, ta su folklorna obilježja mnogi kritičari pripisali dječaćkoj prostodušnosti i naivnosti Pupačićeve rane faze, uklopljene u patrijarhalni svjetonazor (Milanja 2000: 117).

Da bih se probio iz te more.
 Stanite,
 dok vas zovem (tragajući). (Pupačić 1998: 101)

Budući da je zbirka *Cvijet izvan sebe* prijelomna i razočaranje (gubljenje) još nije potpuno, nesklad lirskoga subjekta i prirode još se sagledava kao šala (*scherzo*).

Međutim, pjesma "Balada o rijeci" pokazuje da lirski subjekt svijet doživljava kao opasno mjesto, što iskazuje bizarnom slikom usmrćivanja rijeke, simbola života i ljepote. Tragičnost pjesme proizlazi iz uvjerenja personificirane rijeke da smije ići ustaljenim tokom. Prenesemo li ovo na pjesnika, i on je htio ići svojim pjesničkim putem, koji su mu kolege kritičari osporavali iako je u zavičajnoj tematici ostvario pjesme antologijske vrijednosti. Kompozicija pjesme sadrži sljedeće: 1. opis protjecanja rijeke i njezine ljepote, 2. upozorenje lirskoga subjekta rijeci da ne bježi jer će je uhvatiti osmorica mračnih ribiča, 3. umiranje rijeke koju su ribari ulovili na udicu, 4. posljedice njezina nestanka (brda se spajaju, more je žedno), 5. žal za rijekom. Postavlja se pitanje zašto je baš osam ribara usmrtilo rijeku. Broj osam simbolizira kozmičku ravnotežu te glavne i sporedne strane svijeta. Njegov simbolizam *središnje ravnoteže* (Chevalier i Gheerbrant 2007: 500) ne poklapa se s ovom pjesmom. Posegnemo li za činjenicom da je Pupačić bio prisiljen mijenjati svoju poetiku, koja šezdesetih godina 20. stoljeća nije bila moderna, ribare možemo shvatiti kao kritičare, kojima je spontanom lirikom narušavao poetičku ravnotežu utemeljenu na zapadnjačkome racionalnom pristupu pjesništvu. Morao je promijeniti poetiku kao rijeka korito ili ostati izvan kruga priznatih pjesnika.

Pjesma "Krikom u suncu" iz zbirke *Ustoličenje* tjeskobu ljudske psihe uspoređuje s jezerom što sahne i ribama koje se u njemu migolje te s pritiješnjenom zvijeri. Lirski subjekt mora zaustaviti zagonetnu vodu svoje psihe, koja ga gura prema dnu:

Pa se propinje
 srcem se ispunjava zagonetna voda
 gospodar njezin i sužanj
 u meni je, a u njoj se davim

Sapet za vrhunce
 niz gudure se valjam
 krikom u suncu

svijeću u – ništavilu (Pupačić 1998: 160)

Kontrast završnih stihova upućuje na borbu lirskoga subjekta da se održi na suncu (tj. životu).

Voda u pjesnikovoj zreloj dobi postaje sleđena, bez svjetlosti i sjaja. U pjesmi "Otkad je zima pala u horizont" zamrla voda simbolizira život u kojem se ne nazire budućnost:

U srcu tamna vidika vi ste zamrle, vode
 zgrušane
 bez dna, bez sjaja
 ne pomičući svjetlo
 kroz tajne svoga bića što otkrivahu mijene
 i otvarahu duši raskošje odaja, vrata (Pupačić 1998: 172)

Tama ljudske psihe proizišla je iz društvenih okolnosti, na koje upućuje zima na horizontu. Glagoli u imperfektu svjedoče o prošloj ulozi vode kao simbola života i zavičaja. Društvena i osobna psihička klima guši pojedinca: "pala je šutnja, prah od pocrnjela snijega / I nigdje lelujanja zraka / ni daška" (Pupačić 1998: 172). Sumorno ozračje straha i tame prati usporen ritam, a stihovi su zasićeni genitivnim odrednicama (bez *dna*, bez *sjaja*, tajne *svoga bića*, raskošje *odaja*, nužno lice *stvari*, prah od *pocrnjela snijega*, lelujanja *zraka*). Voda postaje spomenik sama sebi jer je prestala biti znak života. Isprekidana versifikacija pojačava dojam nedorečenosti, a riječi izdvojene u kratkim stihovima ističu tjeskobno raspoloženje.

Pjesma "Jedno drugo more" zahtjevima društva i vremena suprotstavlja more čovjekove psihe, koje je neotuđivo od njega i ne da se pokoriti:

Jedno drugo more
 ponosno pa mu se divimo
 izostalo izvan vremena, neograđeno plovi
 I nezavisno u dubini
 nepristupačnoj kraljevima (Pupačić 1998: 198)

More čovjekove duše nesigurno je zbog teškoća. Međutim, nije povodljivo za društvenim strujama, a u nedaćama je nepotkupljivo (čisto poput kristala): "Ono se seli jednostavno / kao da i ne zna kuda / od jedne do druge slutnje / ali se ne prepušta struji // Šibaju li ga vjetrovi – more slobodno stoji / poravnano u mislima / kristalno u nutrini" (Pupačić 1998: 198).

VODA I IZDRŽLJIVOST ČOVJEKOVA OPSTANKA

Motiv lualice u pjesmi "Romansa prosjaka" ima pomirljivu notu, a voda se javlja kao *olakšanje tijelu od naporna lutanja*: "I opet idem da se nađem / na jednoj cesti / pored zida. I plaćam tako život / skromno (gotovo ništa / prema cijeni). Pa mogu ići, mogu / stići. Mogu se svući / i – u rijeku." (Pupačić 1998: 122). Priroda daje život (vodu, voće), a time i radost: "Mogu se napit s bistrog / vrela. Ili na grani vidjet / voće. I mahnut rukom / putnicima. Ili uočit / igru djece (...)" (Pupačić 1998: 123). Pjesma završava refrenom o maloj cijeni života prosjaka. S njegovim skromnim očekivanjima i vedrinom podudara se ritam skrivena deveterca, koji se na rečeničnoj razini prepoznaje unatoč izlomljenosti sintaktičke strukture stihova.

Kiša u pjesmi "Tihi mali čovjek" ima značenje plodnosti i života, što je iskazano u biblijskome tonu, a čovjek je stvaratelj i središte¹⁵ svijeta:

¹⁵ Broj pet, koji se opetovano ponavlja u prvoj strofi pjesme, simbolizira središte i u sredini je prvih devet brojeva. Prema *Rječniku simbola* "(z)nak je sjedinjenja, *svadbeni* broj, kako kažu pitagorejci; on je broj

Pet puta izišao je
 iz male kuće. Pet puta je obilazio
 mjesec. I pet puta se nasmijao
 oblaku. (...)
 I jednom je rekao: "Sviće". I: "Doći će kiša".
 I svanula je ravnica, i brijeg. I došla je kiša.
 I natopila je polje. (Došli su oblaci
 i iskrkali su
 kišu.) i mali je čovjek bio velik,
 i rekao je: "Dobro je".
 I bilo je dobro na zemlji, i u zemlji,
 koja je plodila. (Pupačić 1998: 132)

Druga strofa ističe da je uzrok dobra u čovjeku koji život smatra dobrim iako se ne sastoji samo od dobra. Na njegovo trpljenje aludira motiv plača: "(...) Bilo je dobro, jer je mislio: / dobro je; / jer je četrdeset i dvije godine ponavljao / dobro / (i četrdeset i dva puta plakao)." (Pupačić 1998: 132). U trećoj strofi ističe se veličina maloga čovjeka zbog svega što je proživio i lirski subjekt otkriva da govori o svojem sazrijevanju: "Mali čovječce, / danas si postao / div u jednim očima. Tihi čovječce – / sa četrdeset i dvije godine, / sa četrdeset i dvije godine dobra – / (dopusti da ti kažem) / ti si ja, jer: / ja sam danas narastao / (u tebi)." (Pupačić 1998: 133).

Pjesma "U vrijeme pristajanja" prikazuje more kao užarenu vatru, u značenju mučna života lirskoga subjekta, koji njime vesla vlastitim rukama. Kada počinje gubiti snagu, ponese ga prkos unatoč zavjeri obale. Ljudi preziru čovjeka u nevolji i utvrđuju razmjere njegova udesa:

Ovo more, koje gori, rukama preveslavam.
 Užas me obuže, jer eno zavjera se priprema.
 Kopno se, kao zamka, prekrilo tamom.
 Odmiče se obala.
 Svjetionici žmirkaju i mjere moje udaljavanje
 od obale. (Pupačić 1998: 156)

Lirski subjekt spas nalazi u tornadu na pučini. Riječ je o apokaliptičnoj slici uništenja. Pjesma se može povezati s Pupačićevom poetičkom i osobnom krizom. U zbirci *Ustoličenje* nastojao se modernizirati, a filozofičnost novih stihova, kojoj nije bio vičan, popraćena je zapisom u šimićevskoj formi (Mijović Kočan 1998: 128). Poveže li se pjesma s pjesnikovom situacijom, obala od koje se udaljio njegov je način stvaranja i slika svijeta povezana sa zavičajnim svjetonazorom. Užareno je more gradska sredina koja ga je natjerala da se promijeni.

središta, sklada i ravnoteže. Bit će to dakle broj hijerogamija, spajanja nebeskog principa (3) i zemaljskog principa (2).

Simbol je čovjeka (koji se, kad raširi ruke, doima kao da je sačinjen od pet dijelova, raspoređenih u obliku križa; dvije ruke, grudni koš, središte – skrovište srca – glava i dvije noge). Simbol je i univerzuma: dvije osi, jedna okomita, a druga vodoravna, prolaze kroz isto središte: simbol je reda i savršenstva; i napokon, simbol božanske volje (...)" (Chevalier i Gheerbrant 2007: 535).

OZBILJNA I ŠALJIVA TAJANSTVENOST PRIRODE

Kao novost u odnosu na mladenačku fazu zapaža se *ozbiljna tajanstvenost prirode*. U prvome dijelu pjesme "Dva brijega" kontrast povezuje brijeg i vodu, sunčani žar i njegov odraz na vodi. Personificirani motivi brijega i vode imaju funkciju posrednika između neba i zemlje: "Zeleni se brijeg / u oku neba / i spušta skutove / do nogu / rijeke, koja gazi / po njihovu rubu / i podiže ih / na mjestima nabora. / Vatra gori u dubini vode / i obasjava / duge kose vrba, / koje zamišljeno mole / tihe sjene, / da se ne pomiču." (Pupačić 1998: 105). Kontrast vatre i vode slika je zalaska sunca. Personificirane vrbe žele još malo svjetla u sumrak, da vide svoj odraz u vodi. U prikazu mjesečine vidljivi su tragovi *dječjega animizma*, vjere da i neživa priroda ima dušu: "(...) Zeleni se / brijeg u lišću mjesečine / i skuplja, / duboko, u srcu, jeku / šuma, što se ulijeva / u skriveno uho doline (...)" (Pupačić 1998: 105).

Pjesma "Jutro" naivnim personificiranim govorenjem podsjeća na ranoga Pupačića, no nakon zaigrana početka, u kojem potok zalazi na brdo provjeriti je li cvijet otvorio latice i silazi pokrenuti vodenicu, lirski subjekt motivima bare i poplave upozorava da u prirodi nije sve zdravo: "Možda je naumio / razbistriti / situaciju bare / i produžiti / prema ušću, koje se / sigurno negdje nalazi. (...) / (...) Ili je / odlučio / odvezati / čvor malog jezera. / Ili rasplesti / i skupiti / u struk / jednu poplavu (...)" (Pupačić 1998: 120–121).

IZGUBLJENO MORE I ŽELJENI REGRESSUS AD UTERUM

Iz ciklusa "Hodočašće mirisa" u zbirci *Ustoličenje* izdvajamo pjesme koje iskazuju svijest lirskoga subjekta o gubitku mladenačke slike zavičaja. "Ljubičasti miris" s motom *Mirisi polaska* donosi sliku mora, uz koje su neki drugi dječaci. Invokacija moru spoj je dječjega uzvika i zahtjeva zrele osobe, a morska srdžba suprotna dječjem doživljaju iz pjesme "More":

Mo-re!
Gospodaru tuđine
vrati mi moj prvi pogled na sebe

Vijenac kamenih brda i klanaca –
jedan val zaustavljen
od srdžbe škripi poda mnogom (Pupačić 1998: 166)

Dok je u pjesmi "More" opisan jutarnji doživljaj mora, ovdje motiv mjeseca upućuje na starenje života, a neki novi dječaci ne znaju se radovati poput lirskoga subjekta u djetinjim danima:

Sjedim i gledam:
Otoci pokazuju smjer mjesecu

Tuđi dječaci
Po moru
zrakama vuku tišinu

Vrti mi se u glavi
Past ću nauznak (Pupačić 1998: 166)

Ljubičasta¹⁶ boja spomenuta u naslovu najavljuje starenje: lirski subjekt teško se miri da su drugi zauzeli njegovo mjesto i da uz more više ne može obnoviti djetinju radost.

Posljednja pjesma u ciklusu o mirisima jest "Crveni miris" s temom povratka u utrobu. Tlapnja vode simbolizira podsvijest lirskoga subjekta, koji teži za bezbrižnošću djetinjstva. Suprotstavlja mu se rijeka, simbol prolaznosti života: "Plivam prema svome rođenju / i zaustavljam se u njem // Ja ću umrijeti // Ležim na leđima / i nosi me tlapnja vode / Rijeka protiče" (Pupačić 1998: 170).

VODA I ZEMLJA U APOKALIPTIČNIM SLIKAMA

Jedan je ciklus u zbirci *Ustoličenje* naslovljen kao "Područje groblja". Iz njega izdvajamo pjesmu "Paysage drugi", gdje u snoviđenju ujutro ustaju mrtvi, no njihovih tragova nema jer stazu do groblja preplavi voda, koja simbolizira prekinute veze živih ljudi i predaka. Raskid s tradicijom znači i tragičan lom u identitetu lirskoga subjekta. Mrtvi u njegovoj pjesmi žive u paralelnome svijetu i živi ih nisu svjesni:

I šumi taj mrtvac
I ustaju se za njim negdje
I slijede njegove stope po stazi
a staza je voda

I nešto koračaju po vodi
Mrtvi, al grobova nigdje

Tek tamna duboka brazda
Šuma. Strava. Voda. (Pupačić 1998: 184)

Opsesivne anafore prate ritam snoviđenja, koje podsjeća na apokalipsu. Pucanjem rečenice u zadnjem stihu nastaju elipse, odvojene točkama kao udarcima. Između šume i vode postoji samo strava jer bez sjećanja na svoje mrtve ni mi nismo živi.

Rijeka Cetina ponovno se javlja u pjesmi "Vodama Cetine", ali u drugačijem ozračju. Riječ je o pjesmi iz ciklusa "U iščezloj zemlji" u posthumnoj¹⁷ zbirci *Moj križ svejedno gori*. U četirima katrenima gradacijom slika i preinačenim ponavljanjima ("s kamenjem na ramenu" – "s *planinama* na tjemenu"; "S *kapima* znoja na čelu, s *kapima* krvi u znoju" – "Potoci znoja po čelu, *potoci* krvi u znoju"; "a voda

¹⁶ Za razliku od zelenoga, koje simbolizira proljetnu evoluciju života, ljubičasto označava jesenski prijelaz u smrt (Chevalier i Gheerbrant 2007: 398).

¹⁷ Priređena za tisak, zbirka je bila u tiskari u vrijeme pogibije Pupačića i njegove obitelji u zrakoplovnoj nesreći u Omišlju na otoku Krku 23. svibnja 1971. (Miličević 1982: 192, 212).

do *grla*" – "a voda do *nosa*") iskazuje apokaliptičnu sliku nestanka hrvatskoga naroda, kojemu se utapaju njegovi zaboravljeni mrtvi, a za njima i živi:

Vodama Cetine moj narod mrmori
 Povorke mrtvih s kamenjem na ramenu
 S kapima znoja na čelu, s kapima krvi u znoju
 Gaze – a voda do grla – zubima zarivenim u
 zemlju

Vodama Cetine moj narod prolazi
 Povorke živih s planinama na tjemenu
 Potoci znoja po čelu, potoci krvi u znoju
 Gaze – a voda do nosa – zubima zarivenim u
 zemlju (Pupačić 1998: 223)

U prvome dijelu pjesme mrtvi i živi utapaju se u znoju svojega truda i krvi ratova. Prepoznaje se ovdje usmenoknjiževna figura derivacije ("jedno iz drugoga"), kojom se ulančavaju dijelovi cjeline u ritmu gradacije (Pavletić 1986: 214–215). U drugome dijelu pjesme mrtvi, pa onda živi nestaju s presahlom Cetinom, metonimijom zavičaja i domovine:

Vodama Cetine moj narod mrmori
 Povorke mrtvih s kamenjem u utrobi
 Jezera znoja na čelu, jezera krvi u znoju
 Gaze – a voda presahla – zubima zarivenim u
 zemlju

S vodama Cetine moj narod prestaje
 Povorka sjena s mrtvima u pamćenju;
 Pretvorena u svjetlo, gdje je tvoj grob
 Rijeko, nestala rijeko u crnoj provaliji (Pupačić 1998: 223)

Treća strofa nastavlja gradaciju znoja i krvi: "*Jezera znoja na čelu, jezera krvi u znoju*". U završnoj strofi sjene sa svojim upamćenim mrtvima pretvaraju se u svjetlo, a rijeka nestaje – i domovina nestaje – zbog prekinute veze živih s pokojnim predcima.

Iz zbirke *Moj križ svejedno gori* i istoimenoga ciklusa još nekoliko pjesama tematizira opustjelu zemlju. Pjesma "Sudbina čuda" o njoj govori kao o čudu u koje je narod vjerovao¹⁸ i koje mu je bilo jedini dom. U apokaliptičnim razmjerima domovina je postala mračna kao gusto mrtvo more. Vodom se u Pupačića mjeri osobna, pa i nacionalna (ne)sreća. Nestanak bitka opisuje se i kao tama što prekriva "bivstvo stvari". Pjesnikov animizam bio je znak života, no ovdje se gubi. Ljudi kao ribe silaze u more, koje im postaje grobnica:

¹⁸ Pupačić je u zbirci *Ustoličenje* često rabio prvo lice množine, što je jedno od obilježja modernoga pjesništva, kojemu se htio približiti, iako takva poetika nije bila dio njegova bića. Pokušao se odreći individualnoga govora u korist kolektivnoga i filozofičnosti razlogovske poetike (Mijović Kočan 1998: 130). Povratak kolektivnom u nacionalnome značenju i s aluzijama na hrvatski nacionalni pokret dogodio mu se u posljednjoj zbirci.

U tami toj ko pri dnu gustog mrtvog mora
 U tami toj što prekri bivstvo stvari
 U kojoj jeststvo svijeta prigušile sjene
 U tami toj se, lebdeć kao ribe

Krećemo polako: od stijene do stijene
 Drevnoga nam grada iz pradavne pjesni
 I usprkos tami (sudbino, i tebi!)
 Tičemo svoj razlog – svoj vlastiti odar

Ovaj cvijet – kolijevku u raci svog roda (Pupačić 1998: 232)

Tama je posljedica prekinute komunikacije s tradicijom, koja je uvjet slobode i zajedništva. Izgubivši mladenačku sliku svijeta zasnovanu na mentalitetu seoskoga života, lirski subjekt suočio se s urbanom hladnoćom. Voda povezana s njegovim životom u gradskoj sredini postaje apstraktna, bezimena i apokaliptična slika psihe. S povratkom kolektivnom više se ne može obnoviti slika vode kao zavičajne metonimije: Cetina se isušuje i nestaje zajedno s narodom u apokaliptičnoj slici kao posljedici gubitka nacionalnoga pamćenja.

Sljedeće dvije pjesme objedinjuju *motive zemlje i mora*. Pjesma "Pogled s mog prozora" govori o pogledu lirkoga subjekta na domovinu. Motiv kostura u "rebrima" personificirane zemlje upućuje na žrtve, a njezine boje panoramski obuhvaćaju cijelu domovinu: "Ko odapeti! / Razapeti visoki kosturi / Kao da streme iz nekog tuđeg neba / U rebra ovoj zemlji / Crnoj ponajviše / Ponegdje žutoj glini i crvenoj *terra rossi* / Ako apstrahiramo okamenjena brda i skamenjene ravnice" (Pupačić 1998: 235). Citat Nazorove "Galiotove pesni" s davnim stradanjem galeota poistovjećuje patnju lirkoga subjekta u suvremenosti:

Onaj čisti bjelcati krečnjak
 Od drage Dragonje do utihle Boke
 I more; more sinje
Pokle su me prikovali – to i ja kukavan stremim
 Samo što nemam čemu
 Dubini? Visini? U ovoj beznadnoj praznini!
 Pa ipak valjda stremim, jer me svijet oko mene
 boli

(Gradići i sela u pozlati sunca)
 Jer me ko osti more zakrvavi neka svagdašnja
 misao

Koja me zdrma da drhtim
 Te zadržće i čudnim glasom zaječi pokušstvo
 u praznoj sobi (Pupačić 1998: 235)

Pokušstvo je simbol prošlosti i predaka: "U praznoj sobi pokušstvo iz davnina / Udišem taj drevni mukli zvuk / I pomičem u dubok muk / *Poniknuh glavnom ponosnom / I oborih je nice*" (Pupačić 1998: 235). Stihovi u kurzivu citat su iz Vidrićeve pjesme "Poniknuh glavom ponosnom...". Vidrić je Pupačiću ovdje blizak

po prizivanju tradicije i predaka motivima "drevnoga doma" i "crkve bogomolje" (Vidrić 1996: 72–73). Završni dio Pupačićeve pjesme poistovjećuje galeote i lirskoga subjekta kao patnike iz različitih vremena:

(...)
 Iz zemlje pišti para
 I pišti iz dalekih iščezlih lađa
 I skaču mornari sa dalekih iščezlih snova
 Uzalud
 Kao i ja što uzalud skačem sa svog iščezlog

prozora (Pupačić 1998: 236)

Aliteracije povezuju piskut i iščezavanje ("Iz zemlje *pišti para* / I *pišti* iz dalekih *iščezlih lađa*"), istaknuto i ponavljanjem glasa *s*, koji je zbog svoje frekvencije na rubu nestajanja (Vuletić 1999: 51): "I skaču mornari sa dalekih iščezlih snova". Ishlapjela voda simbolizira umiranje svijeta i asocira na Eliotovu *Pustu zemlju*. Takvu sliku nalazimo i u naslovnoj pjesmi zbirke *Moj križ svejedno gori*: "Voda po kojoj hodam hlapi / Poda mnom bujaju pare" (Pupačić 1998: 244). Šimićevim motivom *prazna neba*, koje simbolizira čovjekov poraz nakon gubitka oslonca u Bogu (Jurica i Petrač 1999: 229), Pupačić aludira na vlastitu razbijenu sliku svijeta:

Nada mnom prazno nebo
 Poda mnom prosahla zemlja
 Na praznom licu usta zinula u prazninu
 U razvaljenim očima prelama se izgubljeni

vidokrug (Pupačić 1998: 236)

U pjesmi "Zemlja i ja" tlo je metonimija zavičaja i domovine, povezana s morem i rijekom kao simbolima trajanja i života. Odnos lirskoga subjekta i zemlje prerasta u odnos prema domovinskoj povijesti. Govoreći o tamnim obzorjima povijesno bremenitih vremena, lirski subjekt kao da niže bajalicu s jezičnim varijacijama od Dubrovnika do sjevera Hrvatske. Figuru sveobuhvatnosti ne čine samo bregovi i rijeke, nego i jezik, kojim se povijest oblikuje, a što je starija, bliža je legendi. Citatom Bašćanske ploče, najvažnijega spomenika hrvatske pismenosti, kojemu se ne mogu poreći pjesničke vrijednosti, lirski subjekt poistovjećuje se s opatom Držihom. Povezuje ih ljudska uloga u kobnim vremenima:

Ali gdje su ta obzorja, krošnjo što vječito šumiš?
 Priko ovijeh rijeka, preko bregov, tam do Dunaja.
Az opat Držiha pisah se o ledine juže
 Az opat Držiha
 Az poet
 Az človek (Pupačić 1998: 233)

Povijest zemlje ima i tamne mrlje, zbog kojih pred sinovima mora proći ispit pravednosti, no obje su strane nesigurne. Grijehe je predaka upila zemlja, a ni sinovi nisu bez njih, što se ističe antimetabolom uzajamna srama sina i zemlje i sintaktičkim paralelizmom:

Ona hoće da bude zemlja bez svoga kužnoga poroda
Ja hoću da budem ja bez srama što mi je ona mati
Bez grižnje
S kamenom u srcu što ga valjahu puci
Do ove idile
Svečanih žrtvenika
Do ovog ljeta Gospodnjeg 1967¹⁹
O, gospodine Gospode!
Ona hoće da bude zemlja bez stida pred svojim
suncem
Ja hoću da budem ja bez krivnje pred svojim
sucem (Pupačić 1998: 233)

Opetovano poistovjećivanje s opatom Držihom zacrtava misao da pjesnika i zemlju povezuje povijesna kob predaka: "Se rekoh ja / Ja opat Držiha / Ja poet." (Pupačić 1998: 233).

U apokaliptično intoniranu drugome dijelu pjesme vode otplavljuju poeta/ Držiha/človeka u svemir. Citat iz Ivanove Apokalipse istaknut je kurzivom, a paralelizmi poistovjećuju zemlju i poeta u zajedničkoj želji za opstankom:

I vidih nebo novo i zemlju novu
Zemlja hoće da bude zemlja
Ja hoću da budem čovjek (...)
I uzburkalo se more
Valovi rigahu pjene
I az opat grešni otplavljen bih
Ni na nebu ni na zemlji
I ja opat Držiha promatran bih
Zemlja promatra mene
Promatram i ja zemlju (Pupačić 1998: 234)

Osjeća se prizvuk negacije Očenaša jer poet nije ni na nebu ni na zemlji, nego odvojen od Boga. Antimetabole ističu međusobno propitivanje čovjeka i zemlje:

Jesi li ti čovjek pita zemlja mene
Jesi li ti zemlja pitam i ja zemlju
Oko mog srca kruži jedan svijetli satelit
Jedna sićušna zvijezda rođena iz moje krvi
Oko moga uma kruži jedan tihi vječni svemir (...)
A što si ti, zemljo
Az opat Držiha pitam zemlju
Az opat Držiha, az poet, az človek (Pupačić 1998: 234)

¹⁹ Pjesma aludira na *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* i borbu za hrvatski jezik i kulturnu posebnost u okviru jugoslavenske države. Pupačić je napisao izjavu u ime Društva književnika Hrvatske u povodu *Deklaracije* kao čina otpora unitarističkim državnim pritiscima (Mijović Kočan 1998: 163).

Poistovjećivanje lirskoga subjekta i opata Držihe ujedno je povezivanje s predcima vlastitoga naroda. Zvijezda rođena iz pjesnikove krvi plaćena je životom i on iz žrtve uskrsava, a zemlja, gledana iz svemira, ostaje zagonetka. O tome govori i pjesma "Moj križ svejedno gori" (Pupačić 1998: 243–244), gdje umjetnik uskrsava nakon raspada mladenačke slike svijeta.

Tematici predaka posvećena je i pjesma "Suhoj Cetini", gdje je rijeka srce zavičaja. Lirski subjekt obraća joj se kao povratnik u zavičaj, koji je podsjetnik na krug predaka: "Evo me živa / Vraćam se / Cjelovit kao da više ne postojim / U sjaju dubljeg života / Ko kamen u visinama / O, čisto vrelo tvog neba! (...)" (Pupačić 1998: 238). Nebo rijeke njezin je odraz, ali ta je čistoća povezana i s dječaćkim poimanjem svijeta. Ton pjesme nakon invokacije povratnika zalazi u prošlost zavičaja i naroda, čiji je pjesnik dio. Pijesak simbolizira hrvatski narod u povijesnome tijeku, sa svim živim i mrtvim pripadnicima: "Zrno tvog pijeska predajem njegovu istinskom biću / I prostirem preda te čelo / Na stijenu što strepi od šapata / Što drhti od doziva / U davnoj grmljavini / Od krikova, od leleka, od kletvi / Onih koje ne dostižu moje riječi / Ali njih priznaje moja duša / Moj um okovan njihovim jecajima / I moje srce / Oblikovano njihovim prognanim žuljevima" (Pupačić 1998: 238). Priroda pamti povijesna stradanja jer su u nju upisana. Ona su kob novih naraštaja, koji nasljeđuju dugove prošlosti i patnje predaka.

ZAKLJUČAK

Prisutan u svim fazama Pupačićeva pjesništva, motiv vode zrcali mijene pjesnikove slike svijeta. U mladenačkome doživljaju svijeta voda je povezana s ljubavnim težnjama lirskoga subjekta, njegovim divljenjem zavičajnomu krajoliku i poistovjećivanjem s njime, ali već tada ima i tragičan prizvuk zbog smrti pjesnikove braće u hidroelektrani na Cetini. Međutim, mladenačko poimanje tragedije uvijek naglašava pobjedu života. U fazi promjene Pupačićeve poetike voda gubi oznaku zavičaja i postaje apstraktan simbol pjesnikove psihe, koja se morala suočiti s gubitkom mladenačke slike svijeta i nemogućnošću zadržavanja ustaljena pjesničkoga izraza, koji je odudarao od zapadnjačke poetike hrvatskih pjesnika šezdesetih godina 20. stoljeća. Pupačić se nakon krize vratio kolektivnom svjetonazoru, ali to više nije bio neposredni doživljaj zavičajnoga krajolika, nego pronalaženje svojega mjesta u nacionalnome biću. Voda je u zreloj Pupačićevoj lirici povezana sa zemljom kao simbolom domovine i nacije. Bistra Cetina postaje usahla rijeka zbog gubitka trajne veze živih sa svojim predcima. Povratkom sebi samom Pupačić se potvrdio kao tradicionalist. U simbolici patnje predaka motiv vode povezo ga je s Nazorom i Vidrićem, usahla zemlja prizvala je Šimićev motiv praznoga neba, ali i *Pustu zemlju* Thomasa Stearnsa Eliota, koji je također držao do tradicije, smatrajući da pjesnik nužno mora razviti svijest o prošlosti kako bi svoju individualnost podredio čemu značajnijem (Eliot 1999: 9–10). Posegnuvši za znanjem izvan sebe – poviješću i tradicijom hrvatske književnosti, Pupačić je pronašao zreli izraz, čiji je autentičan ton tragičan, ali i snažan jer je potvrđen vlastitim životnim spoznajama i sudbinama predaka.

LITERATURA

Chevalier, Jean i Alain Gheerbrant. 2007. *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Kulturno-informativni centar – Naklada Jesenski i Turk.

Eliot, Thomas Stearns. 1999. *Tradicija, vrijednosti i književna kritika*. Prev. Slaven Jurić. Prir. Milivoj Solar. Zagreb: Matica hrvatska.

Mijović Kočan, Stijepo. 1998. *Josip Pupačić u književnosti i novinarstvu*. Zagreb: Školske novine.

Mijović Kočan, Stijepo. 2012. "Netočnosti u tumačenju nekih Pupačićevih pjesama (npr. 'More')". *Nova Istra. Časopis za književnost, kulturološke i društvene teme* XVIII, 45, 1–2: 71–84.

Milanja, Cvjetko. 2000. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000., I*. Zagreb: Zagrebgrafo.

Milićević, Nikola. 1982. "Križ patnje i kamen vjere (Pjesnički put Josipa Pupačića). Milićević Nikola i Josip Pupačić". *Izabrana djela*. Ur. Rafo Bogišić. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske: 191–214.

Pavletić, Vlatko. 1986. *Ključ za modernu poeziju*. Zagreb: Globus.

Pavletić, Vlatko. 1995. *Kako razumjeti poeziju*. Zagreb: Školska knjiga.

Pavličić, Pavao. 1999. *Moderna hrvatska lirika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Petrač, Božidar. 2012. "Šoljanova vrjednovanja poezije Josipa Pupačića". *Nova Istra. Časopis za književnost, kulturološke i društvene teme* XVIII, 45, 1–2: 102–107.

Pupačić, Josip. 1998. *Uspravan hod*. Izbor i predgovor: Ante Matijašević. Zagreb: Mozaik knjiga.

Vuletić, Branko. 1999. *Prostor pjesme. O plošnom/prostornom ustrojstvu pjesništva Jure Kaštelana*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog Fakulteta u Zagrebu.

THE METAPHORICAL AND METONYMIC IMAGES OF WATER
IN THE POETRY OF JOSIP PUPAČIĆ

The motif of water in the poetry of Josip Pupačić appears as a homeland image (*metonymy*) or as an indicator of the soul's condition (*metaphor*). On a metaphorical level, there is a prevailing motif of rain as youthful dreams, the river predominantly representing human transience, love and sensuality and water representing a condition of consciousness or a sign of death. The water metonymically reflects the poet's homeland in the reverted world vision. The sea is an image of the homeland, a hint of love and existential struggle. It appears also as the contrast of water and light. In the period of creative crisis, Pupačić's motifs of water have an abstract value since they belong to the subconsciousness of lyrical subject. In his mature poetic phase, the motif of withered or wild water is connected with the motif of land in the symbolism of the disturbed connection between alive people and their deceased ancestors. Its presence or absence has an existential and historical significance.

KEYWORDS: *motif of water, metaphor, metonymy, homeland, soul's condition, mirror structures*